

ТЕМА 1 УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ ДЕРЖАВИ

- 1. Економічна безпека держави та її складова – фінансова безпека**
- 2. Підходи до розробки Концепції забезпечення фінансової безпеки України**
- 3. Засади стратегічного планування фінансової безпеки держави**
- 4. Забезпечення фінансової безпеки держави стратегічною інформацією**

ПИТАННЯ 1.

В умовах глобальної економічної і фінансової кризи зростає конкуренція між країнами і підприємствами, яка суттєво впливає на рівень економічної і фінансової безпеки держави і підприємств усіх форм власності. По суті справи йдеться про виживання держави і багатьох первинних ланок економіки, про забезпечення економічної безпеки держави.

До категорій економічної безпеки відносять:

1. Стан держави, за яким вона забезпечена можливістю створення, розвитку умов для плідного життя її населення, перспективного розвитку її економіки в майбутньому та в зростанні добробуту її мешканців.

2. Спроможність держави забезпечувати захист національних економічних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз, здійснювати поступальний розвиток економіки з метою підтримання стабільності суспільства і достатнього оборонного потенціалу за будь-яких умов і варіантів розвитку подій.

3. Здатність економіки забезпечувати ефективно задоволення суспільних потреб на національному і міжнародному рівнях.

4. Сукупність умов і чинників, які забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність та сталість, здатність до постійного оновлення і самовдосконалення.

5. спроможність держави самостійно виробляти й здійснювати власну економічну політику, а також визначати та реалізовувати власні національні інтереси.

6. Здатність національної економіки до розширеного відтворення з метою задоволення на визначеному рівні потреб власного населення і держави, протистояння дестабілізуючій дії чинників, що створюють загрозу нормальному розвитку країни, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання.

Таким чином, економічна безпека є складним і багатоплановим суспільним явищем, яке характеризується різними сутнісними ознаками та формами прояву. З позицій багатостороннього підходу визначення поняття „економічна безпека” нерозривно пов'язане з такими поняттями як:

- „**інтереси**” (національні, державні, індивідуальні, корпоративні, суспільні і т.д.);
- „**стійкість**” (національної економіки, економічного розвитку, соціально-економічної системи і т.д.);
- „**незалежність**” (економіки від зовнішніх ринків, вироблення національної економічної стратегії без зовнішнього впливу);
- „**відтворення**” (зважаючи на те, що головним життєво важливим інтересом в економічній сфері для суб'єкта будь-якого рівня – від особи до держави – є відтворення свого існування).

Терміни «економічна безпека» та «фінансова безпека» є не однако-
вими поняттями, але взаємодоповнюючими один одного.

Тому забезпечення фінансової безпеки, як складової економічної безпеки, є найактуальнішим завданням суспільства, держави, підприємств і організацій всіх форм власності, підприємців, кожного громадянина.

Реалізація на практиці рекомендацій щодо підтримання фінансової безпеки на належному рівні сприятимуть завершенню ринкових перетворень у фінансово-кредитній сфері країни, зростанню рівня забезпеченості фінансової безпеки підприємств, підвищенню захищеності людини.

Об'єктивно існуючими основними суперечностями в економічній сфері є наступні:

- між об'єктивною необхідністю задоволення зростаючих матеріальних і духовних потреб людей і економічними можливостями економічної системи країни для цього;
- між потребами економіки в різних ресурсах, необхідних для її ефективного функціонування і можливостями їх забезпечення;
- між потребами економіки в ефективно діючому економічному механізмі, заснованому на засадах ринкової економіки і повнотою та темпами його створення;
- між потребами економічної системи в структурі державного управління і регулювання і системністю та ефективністю її функціонування;
- між національними і регіональними інтересами в економічній сфері;
- між національними економічними інтересами і економічними інтересами первинних ланок народного господарства;
- між національними інтересами в економічній сфері і міжнародними економічними інтересами та економічними інтересами інших країн.

Під національними економічними інтересами слід розуміти сукупність об'єктивних економічних потреб незалежної країни, задоволення яких забезпечує ефективне функціонування та сталий розвиток її економічної системи, а через неї й економіки.

Економічні інтереси є об'єктивним виразом функціонування економічної сфери країни. Вони виступають як провідна складова системної

сукупності національних інтересів, тому що економічна сфера є базовою в будь-якій країні. Захист національних економічних інтересів є найважливішою функцією системи забезпечення безпеки економічної сфери.

Важливо також визначити взаємозв'язок національних економічних інтересів, загроз економічній безпеці та сукупності пріоритетів державної політики щодо забезпечення економічної безпеки (захисту національних економічних інтересів).

Національні економічні інтереси можна поділити на **поточні** (тактичні), пов'язані з розв'язанням невідкладних проблем функціонування або розвитку економічної системи та усуненням загроз, що призвели до кризових явищ у економічній сфері і які в такому вигляді є пріоритетами державної політики щодо забезпечення економічної безпеки на певний період, і **довгострокові** (стратегічні), які є виразом цілей визначеної економічної політики держави в цілому на перспективу.

Для більш ефективної організації процесу визначення і реалізації національних економічних інтересів доцільно користуватися наступним алгоритмом:

1. Аналіз світового досвіду організації визначення і реалізації національних економічних інтересів зарубіжних країн.

2. Аналіз з точки зору дотримання економічної безпеки існуючого стану економічної сфери, її якісних характеристик і кількісних значень індикаторів.

3. Визначення на основі зробленого аналізу загроз економічній безпеці.

4. Визначення сукупності національних економічних інтересів на певний період та їх прийняття на державному рівні.

5. Розробка Стратегії забезпечення економічної безпеки України і в її складі – інтересів, цілей і кількісних значень показників розвитку економічної сфери країни.

6. Розробка пріоритетів державної політики (у складі державної Програми забезпечення економічної безпеки) щодо ліквідації чи зниження негативного впливу загроз національним економічним інтересам.

7. Організація постійного моніторингу загроз реалізації економічних інтересів держави.

8. Організація та моніторинг здійснення заходів щодо ліквідації чи зменшення впливу негативних чинників.

Національні економічні інтереси потребують спочатку визначення, а потім – ефективної організації механізму їх реалізації і захисту.

Сукупність економічних інтересів на кожному етапі соціально-економічного розвитку країни не буде незмінною, а залежатиме від наведених вище чинників. Національні економічні інтереси як поточні, так і довгострокові, мають визначатись і затверджуватись на державному рівні у складі Стратегії забезпечення економічної безпеки України.

Слід також підкреслити, що за нинішніх умов нерозвиненості і нестабільності економічної сфери одноразова реалізація національних економічних інтересів неможлива. Їх реалізація має бути послідовною, а її тривалість обумовлюється темпами розвитку економічної сфери, а також наявністю всіх потрібних для функціонування економіки ресурсів. А це, в свою чергу, вимагає визначення пріоритетних національних економічних інтересів, реалізація яких має стати першочерговою.

В цілому національні інтереси в економічній сфері визначаються необхідністю забезпечення добробуту українського народу та посідання такого місця в світовому поділі праці, міжнародній торгівлі та фінансах, яке б відповідало її природним, трудовим та інтелектуальним ресурсам, сприяло реалізації потенціалу великої європейської держави.

Здійснення національних економічних інтересів можливе за рахунок консолідації зусиль держави, суспільства, політичних партій і рухів, суб'єктів економічної діяльності, відсутність якої слід розглядати як найголовнішу з загроз національній безпеці України. На сучасному етапі реалізація економічних інтересів потребує в цілому, насамперед, зупинення подальшого руйнування економіки, досягнення економічної стабільності і переходу до фази економічного зростання на інноваційних засадах.

На етапі переходу до ринкової економіки стратегічним національним інтересом слід вважати таку системну сукупність характеристик стану економічної сфери, яка повністю відповідає вимогам ринкової економіки, а в подальшому – економіки знань.

Ці характеристики стану впливають із сутності основних суперечностей, притаманних економічній сфері.

Власно вони і є національними економічними інтересами *1-го рівня* і водночас мають стратегічний довготривалий характер.

До таких інтересів слід віднести наступні:

- об'єктивна необхідність задоволення всією сукупністю ресурсів зростаючих матеріальних і духовних потреб людей;
- оптимальне забезпечення потреб економіки в різного роду ресурсах, необхідних для її ефективного функціонування;
- задоволення потреб економіки в ефективно діючому економічному механізмі, заснованому на засадах інноваційно спрямованої ринкової економіки;
- забезпечення відповідності потреб економічної системи в ефективній структурі державного управління і регулювання; - збалансованість між національними і регіональними інтересами в економічній сфері;
- збалансованість між національними економічними інтересами і економічними інтересами первинних ланок господарства;
- збалансованість між національними інтересами в економічній сфері і міжнародними економічними інтересами та економічними інтересами інших країн.

Сукупність національних економічних інтересів 2-го рівня (що характерні поверхні економічного життя), які послідовно впливають із національних економічних інтересів 1-го рівня, можна поділити на дві групи:

1. Пов'язані із реформуванням економічної сфери і створенням її інфраструктури, яка б задовольняла потребам інноваційно спрямованої ринкової економіки.
2. Пов'язані із вирішенням найгостріших проблем сьогодення в економіці країни.

До 1-ї групи національних економічних інтересів 2-го рівня слід віднести наступні:

- створення умов для активізації інноваційного розвитку економічних суб'єктів та розвитку вітчизняних науково-технічного та інноваційного потенціалів і підвищення конкурентоспроможності національної економіки;

- запровадження економічного механізму збереження і відтворення природних, трудових, інтелектуальних, енергетичних ресурсів і основних фондів країни на інноваційних засадах, а також економічного стимулювання найефективнішого їх використання;

- удосконалення бюджетної системи на основі розробки і прийняття нового Бюджетного кодексу, що надавало би можливість систематично виконувати бюджетні призначення і ліквідувати нецільове використання бюджетних коштів;

- суттєве вдосконалення податкової системи на основі розробки і прийняття Податкового кодексу, який би, з одного боку, вирішував проблему наповнення дохідної частини бюджету, а з іншого, заохочував підприємства в ефективній роботі на інноваційних засадах;

- вдосконалення і розвиток грошово-кредитної системи з метою забезпечення грошовою масою і кредитами потреб економіки і населення;

- реформування системи залучення вітчизняних і іноземних інвестицій у національну економіку з метою забезпечення самовідтворення національної економіки і економічного зростання країни на інноваційній основі;

- прискорення розвитку національної банківської системи на чолі з незалежним Національним банком України, що дозволило би мати потужний банківський сектор, спроможний забезпечувати достатнє фінансування національної економіки, громадян і суспільства;

- створення повноцінного фондового сектору, спроможного забезпечувати перебудову національної економіки, залучення збережень населення і підприємств в її розвиток, а також надійний захист майна громадян і економічних суб'єктів;

- реформування системи оплати праці;

- розвиток і становлення потужного ринку страхових послуг, який би ефективно захищав майнові і соціальні інтереси населення, фінансові інтереси банків, інвесторів, підприємств і організацій;

- реформування пенсійної системи, медичного і соціального забезпечення.

До 2-ї групи національних економічних інтересів 2-го рівня у сього-
днішніх умовах доцільно включити такі:

- забезпечення збалансованості структури зовнішньої торгівлі, що передбачатиме як задоволення потреб внутрішнього ринку і захист вітчизняних товаровиробників з використанням прийнятих у міжнародній практиці засобів, так і розвиток експортного потенціалу;

- спроможність економіки країни функціонувати в режимі розширеного відтворення якості основного капіталу;

- наявність міцних і конкурентоспроможних транснаціональних корпорацій, створених за участю вітчизняних підприємств;

- подолання кредитної кризи і забезпечення економічної і фінансової стабілізації в країні;

- легалізація тіньової економіки в офіційну, повернення тіньових капіталів з-за кордону і забезпечення їх вкладення в розвиток національної економіки; - ліквідація заборгованості із заробітної плати, пенсій, інших соціальних виплат;

- забезпечення стабільності національної грошової одиниці і її конвертованості, утворення достатнього золотовалютного запасу країни;

- поступове зниження інфляції і доведення її до 5% на рік;

- досягнення і підтримання позитивного зовнішньоторговельного сальдо і сальдо платіжного балансу.

Зрозуміло, що реалізація національних економічних інтересів 2-ї групи можлива на ґрунті забезпечення інтересів 1-ї групи. Важливою складовою механізму реалізації і захисту національних економічних інтересів є сукупність індикаторів (показників), за допомогою яких можна характеризувати рівень реалізації цих інтересів.

Індикатори можуть характеризувати в кількісному вигляді як стан економічної сфери, так і результати реалізації національних економічних інтересів у динаміці.

В цілому механізм реалізації і захисту національних економічних інтересів є важливою складовою загального механізму забезпечення економічної безпеки України. Відповідно до цього є вкрай дуже важливим визначення основних характеристик та порогових індикаторів безпечного стану економічної сфери країни. Визначення основних критеріїв (характеристик) економічної сфери, за яких її безпека підтримується на належному рівні, має важливе методологічне і практичне значення для забезпечення економічної безпеки.

Краще критерії, що характеризують економічну сферу, визначати по її складових (секторах).

Виділимо умовно в економічній сфері країни п'ять секторів: **фінансовий, макроекономічний, виробничий, зовнішньоекономічний, соціально-економічний.**

1. Основним і найбільшим в економічній сфері є **фінансовий сектор**, який у свою чергу, включає такі сектори: бюджетний, грошово-кредитний, валютний, інвестиційний, банківський, фондовий, страховий.

2. **Макроекономічний сектор** – повністю здійснено перехід до ринкових відносин і створено повноцінну ринкову інфраструктуру, в наявності всі умови для сталого економічного зростання національного господарства.

Валове нагромадження основного капіталу має бути не менше 25% ВВП, обсяг ВВП на душу населення від середнього по країн ЄС не менший за 50%, його щорічний приріст перебільшує 3%.

Тіньовий сектор економіки не перевищує 10% ВВП. Вітчизняні валютні кошти повертаються з-за кордону, інфляція в цілому не перебільшує 3,1% на рік, стають стабільними ціни. Відношення темпу росту продуктивності праці до темпу росту заробітної плати – не менше 1.

3. **Виробничий сектор** – наявність достатнього рівня розвитку галузей та виробництв, які мають життєво важливе значення для функціонування країни як у звичайних, так і в екстремальних умовах і здатних забезпечувати процес відтворення основного капіталу та його якості на інноваційних засадах незалежно від дії чинників, що створюють загрози економічній безпеці, а також замкнених циклів у ключових виробництвах, диверсифікованих зовнішніх джерел фінансових, сировинних, енергетичних ресурсів, участь вітчизняних виробників в міжнародній кооперації на вигідних для них та для країни умовах. Частка переробної промисловості в загальному обсязі промислової продукції не менша за 70%, а частка машинобудування – 20%, витрати на НДКР – 2% ВВП, знос основних фондів не перевищує 35%, матеріаломісткість – не більше 0,5 грн./грн., фондомісткість – не перевищує 1,15 грн./грн., рентабельність операційної діяльності промислових підприємств має бути не меншою за 5%.

4. **Зовнішньоекономічний сектор** – позитивне сальдо зовнішньоекономічної діяльності, зростання експорту наукоємних, високотехнологічних товарів і послуг, відношення обсягу імпорту до ВВП – не більше 50%, частка в експорті високотехнологічної продукції не менша за 15%, а продукції машинобудування – 40%, наявність тільки критичного імпорту, а його частка у внутрішньому споживанні не більша за 30%, відсутність бартерних операцій у зовнішньоекономічній діяльності.

5. **Соціально-економічний сектор** – створено економічні передумови для сталого зростання добробуту населення і задоволення його потреб в якісному забезпеченні всіма видами соціальних послуг.

Додержується баланс грошових доходів та витрат населення, відсутня заборгованість із заробітної плати, пенсій, інших соціальних виплат. Діє ефективна система трудових відносин і оплати праці, соціальні пільги і субсидії надаються лише незахищеним верствам населення. Реформована пенсійна система відповідає з одного боку, вимогам ринкової економіки, а з другого – справедливому пенсійному забезпеченню. Рівень безробіття (за методологією МОП) не перевищує 10%, розрив у доходах між 10% найбільш і 10% найменш забезпеченими групами населення менший за 8 разів, частка населення за межею бідності – не перебільшує 10%, співвідношення мінімальної і середньої зарплати не перевищує 3 рази, відношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму – не менше 3 разів, подушне споживання продуктів споживання – не менше за 1500 ккал, співвідношення середніх пенсії за віком та зарплати – не більше 0,7–1 разу, наявність житлового фонду в середньому на одну особу – не менше 25 кв.м, обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я – не може бути меншою за 4% ВВП, а на освіту – не менше 8,3% ВВП. Світовий, а також вже і вітчизняний, досвід надає можливість визначити порогові значення основних індикаторів безпечного стану економічної сфери. При визначенні порогових значень індикаторів, наведених вище також використано порогові значення критеріїв приєднання країн-кандидатів до Маастрихтської угоди, а саме: загальний державний борг не має перебільшувати 60% ВВП, загальний дефіцит бюджету – 3% ВВП, річний рівень інфляції – 3,1%, річна процентна ставка по державних цінних паперах – не більша за 8,5%.

ПИТАННЯ 2.

З врахуванням курсу України на розбудову соціально орієнтованої ринкової економіки умови формування останньої мають створюватися переважно за рахунок суттєвого вдосконалення і поширення використання економічних важелів, які мають застосовуватися органами державної виконавчої влади при виконанні регулюючої, захисної і контрольно-примусової функцій держави.

При визначенні пріоритетів економічної безпеки важливо враховувати загальнонаціональні пріоритети, серед яких на сучасному етапі розвитку країни, насамперед, треба назвати наступні, що більшою частиною лежать у площині економіки:

- укріплення економічних засад державності і національної безпеки;
- продовження системних реформ у державі, економіці і суспільстві;
- забезпечення критичної маси економічних перетворень, які б дозволили повніше задіяти ринкові механізми і в повну силу
  - інноваційний механізм;
  - стабілізація виробництва і забезпечення економічного зростання;

- глибока структурна перебудова національної економіки, утвердження інноваційної моделі її розвитку на основі становлення економіки знань.

Під небезпекою в загальному плані розуміють об'єктивно існуючу можливість негативного впливу на якесь явище, систему, механізм, соціальний організм, завдяки чому йому може бути заподіяно шкоду, занепад, попадання в кризовий стан тощо. Безпека – стан захищеності від негативного впливу якихось чинників. Загроза – конкретна і безпосередня форма небезпеки або сукупність негативних чинників чи умов.

В Законі України «Про основи національної безпеки України» наводиться наступне визначення терміну «національна безпека»: «національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам».

В Законі України «Про основи національної безпеки України», як офіційній системі поглядів на національні інтереси країни, принципи, засоби і способи їх реалізації і захисту від внутрішніх і зовнішніх загроз, визначено **дев'ять** основних складових національної безпеки: **зовнішньополітична, економічна, державна безпека, внутрішньополітична, соціальна і гуманітарна, воєнна, екологічна, науково-технологічна, інформаційна.**

Крім цих складових національної безпеки у науковій літературі називають ще декілька, а саме, культурну, правову, демографічну, генетичну, кримінологічну, психологічну.

Нинішня фінансова криза негативно впливає на всі сфери економіки, суспільства, значно загострює соціальні питання. Україною втрачається науково-технологічний потенціал, знижується життєвий рівень, згортаються інвестиційні та інноваційні процеси, збільшується й міцнішає тіньовий сектор економіки. Складною є ситуація із зовнішньоекономічною діяльністю. Посилюється боргова залежність нашої держави від інших країн та міжнародних фінансових структур, зростає її внутрішній борг.

За цих умов проблема підтримки фінансової безпеки держави є найактуальнішою. Вона зачіпає не тільки державу в цілому, а й усі галузі національного господарства, приватних підприємців, усі прошарки населення, суспільство. Про це свідчить нинішній стан фінансово-кредитних відносин у країні.

Вище обґрунтовано, що фінансова безпека є суттєвою складовою економічної безпеки держави. Фінансова безпека може входити окремою підсистемою до системи економічної безпеки і так само Концепція фінансової безпеки – до Концепції економічної безпеки України.

До структури Концепції фінансової безпеки доцільно включити:

- нову мету і цілі забезпечення фінансової безпеки держави;

- принципи організації фінансової безпеки;
- основні методи забезпечення фінансової безпеки;
- національні інтереси у фінансово-кредитній сфері;
- сучасні реальні і потенційні загрози фінансовій безпеці;
- пріоритети у забезпеченні фінансової безпеки;
- основні напрями державної політики у сфері забезпечення фінансової безпеки;
- система підтримання безпеки у фінансово-кредитній сфері (основні функції, організаційна структура системи, перелік індикаторів, підсистема моніторингу, підсистема аналітично-прогнозного забезпечення, повноваження основних суб'єктів системи фінансової безпеки);
- обґрунтування необхідності розробки Державної стратегії фінансової безпеки України та її структури.

Фінансовою безпекою є такий стан фінансово-кредитної сфери, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю цієї сфери забезпечувати ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання. Основна мета фінансової безпеки держави полягає у постійному підтриманні наведеного стану фінансово-кредитної сфери.

До принципів організації фінансової безпеки можна віднести:

- необхідність розробки і прийняття державної стратегії забезпечення фінансової безпеки у складі відповідних концепції і програми (може бути окремим документом або входити до складу Державної стратегії економічної безпеки України);
- визначення і затвердження на державному рівні національних інтересів фінансової безпеки;
- визначення час від часу (залежно від економічної ситуації), пріоритетів та основних напрямів державної політики у сфері фінансової безпеки;
- наявність сукупності основних критеріїв фінансово-кредитної сфери з точки зору дотримання її безпеки;
- необхідність визначення порогових значень індикаторів фінансової безпеки та їх порівняння з поточними;
- визначення і чітке виконання функцій та повноважень суб'єктів системи фінансової безпеки, встановлення відповідальності за належну реалізацію;
- необхідність структурного формування і правового оформлення системи фінансової безпеки;
- постійний моніторинг основних індикаторів безпеки фінансово-кредитної сфери.

До основних методів підтримування фінансової безпеки держави на належному рівні можна віднести аналітичну обробку інформації про досвід і заходи з питань безпеки фінансово-кредитної сфери в інших країнах, постійний моніторинг і аналіз умов, чинників та індикаторів

фінансової безпеки, прогнозування умов, дії чинників, загроз та значень індикаторів у перспективі, розробку і здійснення конкретних заходів щодо підтримування фінансової безпеки на належному рівні.

Основними (пріоритетними) національними інтересами у фінансово-кредитній сфері України на сучасному етапі можуть бути:

- забезпечення фінансової стабілізації у національному господарстві;
- зниження державних витрат і бюджетного дефіциту;
- здійснення реформи податкової системи і посилення її стимулюючого впливу на розвиток виробництва;
- легалізація тіньової економіки і рішуча боротьба з корупцією;
- ліквідація заборгованості з заробітної плати, пенсій та інших соціальних виплат;
- зміцнення національної грошової одиниці і забезпечення її конвертованості;
- зниження інфляції і доведення її до 3% на рік;
- досягнення і підтримування позитивного зовнішньоторговельного сальдо і платіжного балансу;
- масштабне і систематичне залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій до розвитку національної економіки, встановлення жорсткого контролю за їх ефективним використанням;
- подальше нарощування золотовалютного запасу держави;
- підтримування державного (внутрішнього і зовнішнього) боргу на безпечному рівні;
- становлення та розвиток міцної національної банківської системи;
- створення ефективних фондового і страхового ринків.

Основні загрози фінансовій безпеці можна класифікувати як **внутрішні та зовнішні, існуючі та можливі**.

До внутрішніх загроз слід віднести: недосконалість і незавершеність національного законодавства у фінансово-кредитній сфері; відсутність достатнього золотовалютного запасу і алмазного фонду держави; низький рівень інвестиційної діяльності; неефективність податкової системи; масове ухилення від сплати податків; неповернення з боку держави значних сум ПДВ; недосконалість бюджетної системи, низький рівень бюджетної дисципліни і надмірні державні витрати та дефіцит державного бюджету; високий рівень інфляції; зростання тіньової економіки, посилення її криміналізації, нелегальний перетік валютних коштів вітчизняних підприємців за кордон; штучність курсу національної грошової одиниці; значну заборгованість у виплаті бітної плати, пенсій та інших соціальних виплат; неповноцінність фондового ринку; нерозвиненість страхового ринку; нерозвиненість системи довірчого управління майном; слабкість банківської системи; зростання внутрішнього боргу країни.

До зовнішніх загроз відносяться: значне від'ємне зовнішньоторговельне сальдо; залежність реформування економіки країни від

отримання іноземних кредитів та іншої зарубіжної допомоги; зростання зовнішнього державного боргу і нераціональне використання зарубіжних кредитів; втручання міжнародних фінансових організацій у національну фінансово-кредитну сферу; залежність вітчизняного фінансового ринку від світового; дефіцит платіжного балансу країни.

В умовах сучасного кризового стану фінансово-кредитної сфери пріоритетами фінансової безпеки мають бути: зниження розмірів тіньової економіки, ліквідація криміналізованого бізнесу та корупції; ліквідація заборгованості із заробітної плати, пенсій та інших соціальних виплат; суттєве зниження державних витрат і бюджетного дефіциту, систематичне виконання дохідної частини бюджету, ліквідація нецільового використання бюджетних коштів; підтримання внутрішнього і зовнішнього боргу країни на безпечному рівні; прискорення розвитку фондового і страхового ринків, системи довірчого управління майном; зміцнення національної грошової одиниці.

Зміст основних функцій впливає з мети, складу принципів, основних методів забезпечення фінансової безпеки та її пріоритетів.

Крім того, необхідно враховувати перелік принципів забезпечення національної безпеки, що міститься у Законі України «Про основи національної безпеки України» [6]. Отож основними функціями системи забезпечення фінансової безпеки мають бути:

- створення самої системи та постійна підтримка її у належному стані (створення організаційно-правових засад для побудови, розвитку та функціонування системи, формування організаційної структури, окремих її складових та розподіл їх функцій, кадрове, фінансове, матеріальне, технічне, інформаційне тощо забезпечення як системи в цілому, так і її складових);

- забезпечення діяльності системи (вироблення державної стратегії фінансової безпеки, планування конкретних заходів щодо підтримки безпеки, організація та безпосереднє керівництво системою та її складими, визначення витрат на проведення заходів та оцінка їх результативності);

- визначення сукупності критеріїв фінансово-кредитної сфери, які відповідають вимогам її безпеки, а також порогових значень індикаторів фінансової безпеки;

- здійснення перспективної діяльності системи (прогнозування, виявлення та оцінка можливих загроз, дестабілізуючих чинників, причин їх виникнення, а також наслідків їх прояву, організація діяльності з запобігання та усунення впливу загроз та дестабілізуючих чинників на національні інтереси, а також ліквідація наслідків впливу дестабілізуючих чинників);

- участь у міжнародних системах фінансової безпеки (входження в існуючі та утворення нових систем фінансової безпеки, утворення та участь у роботі двосторонніх і багатосторонніх органів фінансової безпеки, розробка й прийняття відповідної нормативно-правової бази, що

регулює міждержавні відносини в галузі безпеки, спільне проведення заходів у рамках міжнародних систем фінансової безпеки).

Організаційна структура системи має включати чітко визначену сукупність суб'єктів: державні органи, громадські організації, конкретні посадові особи. Очолюється вона згідно з чинним законодавством Радою національної безпеки і оборони України. Для здійснення більш конкретної діяльності з питань фінансової безпеки доцільно утворити у складі РНБО відповідну секцію.

Індикатори фінансової безпеки характеризують її кількісний стан у динаміці. Оскільки таких індикаторів дуже багато, доцільно визначити ті з них, які характеризують найважливіші процеси, що відбуваються у фінансово-кредитній сфері. Краще це зробити за складовими цієї сфери. Окремим рядком необхідно визначити показники реального і номінального валового внутрішнього продукту (ВВП), які потрібні у подальшому для проведення розрахунків основних індикаторів фінансової безпеки. До показників ВВП можна віднести такі: ВВП у цілому, ВВП на душу населення, обсяги промислового виробництва, виробництва товарів народного споживання, роздрібного товарообороту, реалізації платних послуг населенню, а також прибуток у народному господарстві.

Основні індикатори, які характеризують фінансову безпеку:

Бюджетний сектор.

Розбалансованість державного бюджету є головним чинником кризи державних фінансів. Основний індикатор такої розбалансованості – дефіцит бюджету. Наявність великих розмірів державних витрат і дефіциту спричинює, насамперед, інфляцію, збільшує зовнішню та внутрішню заборгованість держави та залежність країни від іноземних кредиторів, тобто суттєво знижує рівень фінансової безпеки. Стан бюджетної сфери можна характеризувати ступенем виконання зведеного і державного бюджету: доходи (податок на прибуток підприємств і організацій, податок на додану вартість, акцизний збір, фонд ЧАЕС, прибутковий податок, доходи від зовнішньоекономічної діяльності, Пенсійний фонд, інші), доходи в цілому у відсотках до ВВП, видатки (по укрупнених статтях бюджету), дефіцит бюджету, фінансування дефіциту).

До бюджетного сектора відноситься також рух з боргом України (внутрішнім і зовнішнім). Реформування економіки, пов'язане з переходом до соціально спрямованої ринкової економіки, потребує багато коштів, тим більше, що національне господарство зараз перебуває у кризовому стані. Тому держава, окремі підприємства і підприємці вимушені брати у борг на вказані цілі як ззовні, так і з внутрішніх джерел. Це призводить до зростання обсягів боргу, виникає проблема їх повернення разом з платою за кредит.

Показниками державного боргу можуть бути: внутрішній борг (у цілому, у відсотках до ВВП, у відсотках до доходів бюджету, витрати на

обслуговування внутрішнього боргу), зовнішній борг, витрати на його обслуговування).

Стан грошово-кредитного сектора можна визначити станом платежів у народному господарстві, балансом доходів та грошових витрат населення, рухом грошової маси, розмірами заборгованості із заробітної плати, пенсій та інших соціальних виплат, обсягами кредитного обслуговування національного господарства, а також розмірами тіньової економіки. Надмірний рівень заборгованості призводить до кризи платежів. Тому необхідно визначити безпечний рівень заборгованості, який, з одного боку, створює для підприємств можливість мати необхідні обігові кошти, з іншого – не призводить до кризи платежів.

Тіньова економіка – це чи не найбільша загроза фінансовій безпеці країни в умовах кризи. З одного боку, її розвиток веде до відпливу валюти за кордон, з другого – змушує державу звертатися по зовнішні кредити, з третього – призводить до грошового знекровлення економіки. Визначити обсяги тіньової економіки можна в основному експертним шляхом.

Баланс доходів та грошових витрат населення: доходи (оплата праці, соціальні виплати, інші надходження, у тому числі продаж іноземної валюти, продаж сільгосппродукції тощо), грошові витрати (купівля товарів та оплата послуг, обов'язкові платежі та добровільні внески, інші витрати), приріст заощаджень у банках та наявних грошей на руках і придбання іноземної валюти (приріст заощаджень та придбання цінних паперів, зміна залишку наявних грошей у населення (+, -), придбання іноземної валюти), реальні грошові доходи (з урахуванням інфляції), вклади населення.

Рух грошової маси характеризується такими індикаторами: загальна грошова маса в обігу, рівень доларизації грошового обігу, грошова маса поза банками (готівка в обігу), грошова маса коштів на розрахункових і поточних рахунках, строкові депозити та інші кошти (на рахунках капітальних вкладень підприємств та організацій, кошти Держстраху та валютні заощадження), кошти клієнтів за трастовими операціями банків, випуск в обіг готівки, розміщення грошової маси – у підприємств та організацій (строкові депозити, депозити до запитання, інші кошти), у домашніх господарствах (заощадження, строкові депозити, депозити до запитання), валютні заощадження, кошти клієнтів за трастовими операціями банків (юридичних осіб, фізичних осіб), повернення валютних коштів з-за кордону.

Інфляція знецінює кошти підприємств і населення, призводить в цілому до кризи фінансово-кредитної сфери країни. Розмір інфляції впливає практично на всі сторони функціонування цієї сфери, величину усіх індикаторів фінансової безпеки. Сюди відносять розмір інфляції в цілому по країні, а також зростання цін на продовольчі товари, непродовольчі товари, послуги, а також оптових цін підприємств.

Затримки з виплатою заробітної плати і соціальних виплат населенню – найбільша фінансова і соціальна загроза у суспільстві, яка вкрай небезпечна для держави і може призвести до соціального вибуху. Моніторинг треба здійснювати окремо по заробітній платі, пенсіях, стипендіях, грошовому забезпеченню військовослужбовців, допомозі по безробіттю, соціальних допомогах.

У сфері грошових відносин перспективним є розвиток безготівкових розрахунків. Ефективне функціонування національного господарства і суспільства потребує відповідного обсягу грошових коштів, які використовуються у вигляді готівки і у безготівковому вигляді. Останній вид значно дешевший за перший і до того ж безпечніший. Тому розв'язання проблеми поступового розвитку безготівкових розрахунків стане суттєвим внеском у підтримку фінансової безпеки. Показником розвитку безготівкових розрахунків може бути їх обсяг.

Стан і розвиток кредитного обслуговування визначаються такими індикаторами:

- обсягом кредитів у цілому (в тому числі у національній валюті, в іноземній валюті);
- з усього обсягу кредитів – кредити НБУ (у національній валюті, в іноземній валюті), кредити комерційних банків, короткострокові кредити, довгострокові кредити, прострочена заборгованість, процентні ставки (встановлена облікова ставка НБУ, середня процентна ставка комерційних банків за кредитами, за депозитами);
- депозити підприємств, організацій та населення; кредити комерційних банків нерезидентам (у національній валюті, в іноземній валюті);
- депозити юридичних і фізичних осіб – нерезидентів (у національній валюті, в іноземній валюті).

Інвестиційний сектор.

Національне господарство не може нормально функціонувати без свого відтворення за рахунок інвестицій.

Але у кризовому стані держава не має достатніх коштів у бюджеті для капітальних вкладень у національне господарство, до того ж підприємства в умовах переходу до ринкової економіки мають самотійно вишукувати кошти для свого розвитку, у тому числі брати довгострокові кредити. Для цього потрібна ефективна інвестиційна політика з боку держави, здійснення якої б забезпечувало національне господарство необхідним обсягом капітальних вкладень для свого розвитку. Стан розвитку інвестиційної сфери може характеризуватися такими показниками: обсягом капітальних вкладень вітчизняних підприємств усіх форм власності, розміром іноземних інвестицій в акції вітчизняних підприємств,

іноземних кредитів в інвестиції (у тому числі товарні, а також отримані під гарантії Кабінету Міністрів України).

Валютний сектор.

Значна доларизація економічного обороту призводить до згорання вітчизняних грошових відносин та зниження ролі грошей в економіці, сприяє її тінізації, «втечі» українського капіталу за кордон. Зниження рівня доларизації економіки вимагає посилення ролі держави у регулюванні валютних операцій.

Нелегальний вплив вітчизняного капіталу за кордон суттєво поглиблює кризу фінансово-кредитної сфери країни. Основними причинами відтоку капіталів є високий рівень податків, недосконалість і часта змінність чинного законодавства, інфляція, корупція тощо.

Банківський сектор.

Для економічного зростання і успішного функціонування національної економіки необхідно забезпечити подальший розвиток і незалежність вітчизняної банківської системи.

Стратегія її розвитку повинна визначати перспективу забезпечення стійкості національної грошової одиниці, сприяти ефективності всієї фінансово-кредитної сфери країни. Ця система може характеризуватися такими показниками: кількістю банків (за реєстром), з них державні, акціонерні товариства з обмеженою відповідальністю, за участю іноземного капіталу, які мають генеральну ліцензію НБУ на здійснення валютних операцій, сплаченим статутним фондом банків, середнім розміром сплаченого статутного фонду на 1 діючий банк, розміром чистого прибутку банків, оборотом банків.

Фондовий сектор.

Фондовий ринок є серцевиною економічних відносин, оскільки забезпечує вільне переміщення капіталів між різними секторами економіки, сприяє її структуризації відповідно до вимог часу і як чутливий індикатор висвітлює фінансовий стан держави. Його розвиток можна характеризувати такими показниками: національним індексом акцій, обсягом продажу цінних паперів та їх похідних, обсягом купівлі цінних паперів та їх похідних, обсягом щорічної емісії цінних паперів, обсягами випуску, розміщення і обслуговування.

Ще одним аспектом фондового сектора є довірче (трастове) управління майном. В оптимальних умовах цей чинник стає ефективним інструментом розвитку фінансово-кредитної сфери, підвищує фінансову безпеку держави і громадян. Стан довірчого управління майном можна визначити кількістю довірчих товариств, обсягом сплачених ними статутних фондів, розміром сплаченого статутного фонду на 1 довірче товариство (траст), загальною вартістю активів, що управляється довірчими товариствами, обсягом їх доходів.

Страховий сектор посідає важливе місце у системі захисту економічних прав і інтересів громадян, підприємців, підтриманні соціальної стабільності у суспільстві, фінансової безпеки країни.

Основні показники: кількість страхових організацій, обсяг сплачених ними статутних фондів, розмір сплаченого статутного фонду на страхову організацію, обсяг страхових послуг, обсяг отриманих страхових премій. Економічне реформування і особливо криза значно підвищили ризики при кредитуванні і розміщенні депозитів підприємств і населення у банківських та інших установах. Такий ризик має страхуватися. Тому доцільно ввести показник обсягів страхування кредитів і депозитів.

Підсистема моніторингу фінансово-кредитної сфери має ґрунтуватися на існуючій статистичній звітності, систематичних обстеженнях стану фінансово-кредитної сфери, а у разі необхідності соціологічних обстеженнях. Для організації моніторингу бажано розробити та впровадити комп'ютерну програму, через яку і відстежувати індикатори. Частота виміру – щомісячна, а за деякими показниками – щоквартальна. Крім цього, необхідно визначити порогові значення основних індикаторів, знання яких надає можливість порівнювати порогові і поточні значення індикаторів і таким чином робити висновки щодо стану фінансової безпеки. Маючи це, можна щомісячно та щоквартально робити аналітичні огляди стану безпеки фінансово-кредитної сфери.

До завдань підсистеми аналітично-прогнозного забезпечення слід покласти збирання і аналітичне оброблення інформації з питань стану фінансово-кредитної сфери (вітчизняні і зарубіжні матеріали – газетні і журнальні статті, книги, різні міжнародні рейтинги, комп'ютерні бази даних, результати разових і періодичних обстежень тощо). Підсистема має також включати прогнозу складову. Розробка прогнозів розвитку ситуації у фінансово-кредитній сфері може здійснюватися як експертним шляхом, так і за допомогою математичного апарату. Крім розробки прогнозів розвитку загальної ситуації, слід готувати прогнози по окремих складових фінансової безпеки, по впливу дестабілізуючих чинників на зниження рівня безпеки, ефективності заходів, які здійснюються щодо підвищення фінансової безпеки.

І нарешті, можна запропонувати алгоритм розробки державної стратегії економічної безпеки, найважливішою складовою якої є фінансова безпека.

1. Аналіз світового досвіду організації забезпечення економічної безпеки.

2. Визначення структури державної стратегії економічної безпеки. Характеристика мети і місця стратегії економічної безпеки в системі національної безпеки України. Перелік основних завдань, які мають бути вирішені за допомогою державної стратегії економічної безпеки.

3. Приблизна структура державної стратегії економічної безпеки. Це мета і цілі розробки Державної стратегії економічної безпеки;

принципи організації системи економічної безпеки; основні методи забезпечення економічної безпеки; загрози економічній безпеці (наявні і можливі, внутрішні і зовнішні); основні критерії економічної сфери країни з точки зору дотримання її безпеки (з визначенням порогових значень індикаторів); національні інтереси в економічній сфері; пріоритети державної політики в сфері економічної безпеки.

4. Аналіз стану економіки країни з точки зору економічної безпеки (вимір індикаторів безпеки та визначення їх порогових значень, визначення загроз і дестабілізуючих чинників, визначення основних критеріїв, що характеризують економічну сферу з точки зору підтримання економічної безпеки на належному рівні).

5. Визначення сукупності національних інтересів в економічній сфері (довгострокових і поточних).

6. Розробка заходів щодо здійснення поточних національних інтересів.

7. Розробка заходів щодо здійснення довгострокових національних інтересів.

8. Опрацювання системи підтримання економічної безпеки на належному рівні.

Наведені основні підходи можуть бути покладені в основу розробки Концепції забезпечення фінансової безпеки України.

- носить системний характер і тому має складну внутрішню структуру, тісно пов'язану із оточуючим середовищем;

- визначає основні напрямки і шляхи досягнення довгострокових цілей, тобто має багатоцільовий характер;

- зіставляє поставлені цілі і можливості їх здійснення в вигляді сукупності різного роду ресурсів;

- розробляється з використанням узагальненої, неповної і недостатньо системної інформації;

- має час від часу оновлюватись в залежності від динаміки стану явища чи процесу;

- надає можливість налагодити дійовий контроль за реалізацією поставлених у стратегії цілей із зворотним зв'язком.

ПИТАННЯ 3.

В теорії стратегічного планування і управління думки щодо сутності категорії «стратегія» в основному збігаються до такого:

стратегія – це узагальнена модель довгострокового курсу дій у вигляді сукупності визначених перспективних цілей (пріоритетів) і способів (рішень) їх досягнення, в якій зіставлено поставлені цілі та можливості їх реалізації.

Таке розуміння поняття «стратегія» у повній мірі можна використати щодо такого об'єкта стратегічного планування як фінансова безпека держави.

При цьому доцільно визначити **особливості поняття «стратегія»**:

- стратегія є основою для розробки конкретних програм і стратегічних планів на різних рівнях управління;
- носить системний характер і тому має складну внутрішню структуру, тісно пов'язану із оточуючим середовищем;
- визначає основні напрямки і шляхи досягнення довгострокових цілей, тобто має багатоцільовий характер;
- зіставляє поставлені цілі і можливості їх здійснення в вигляді сукупності різного роду ресурсів;
- розробляється з використанням узагальненої, неповної і недостатньо системної інформації;
- має час від часу оновлюватись в залежності від динаміки стану явища чи процесу;
- надає можливість налагодити дійовий контроль за реалізацією поставлених у стратегії цілей із зворотним зв'язком.

У загальному плані стратегії реалізуються через стратегічне управління і його важливу складову – стратегічне планування. До сфери стратегічного управління відносяться розробка і реалізація концепції, стратегії і програми (плану). В процесі стратегічного управління здійснюється наступний алгоритм:

Концепція $\longrightarrow$ стратегія $\longrightarrow$ програма (план)

По відношенню до фінансово-кредитної сфери *концепція стратегічного управління* є системною сукупністю теоретичних і методологічних підходів, ідей, принципів або уявлень, яка зумовлює генеральну довгострокову мету функціонування цієї сфери і перспективні напрями її розвитку, основні механізми взаємодії суб'єкта і об'єкта управління, характер взаємовідносин між окремими складовими, між фінансово-кредитною сферою в цілому та оточуючим її середовищем.

Стратегічне управління по відношенню до фінансово-кредитної сфери має в основному передбачати:

- визначення цілей, напрямків і механізмів їх реалізації;
- зміни в економічних відносинах всередині фінансово-кредитної сфери і останньої із зовнішнім середовищем;
- організаційні (інституціональні) зміни в фінансово-кредитній сфері;
- зміни в чинному законодавстві, яке регулює відносини в фінансово-кредитній сфері.

Відповідно до цього стратегічне управління по відношенню до

фінансово-кредитної сфери уявляє собою комплексний процес розробки і здійснення стратегії реформування або розвитку цієї сфери та поліпшення її взаємодії з оточуючим середовищем.

Зрозуміло, що стратегічне планування посідає головне місце в системі стратегічного управління. Воно безумовно може використовуватись відносно процесу забезпечення фінансової безпеки, оскільки:

- фінансово-кредитна сфера безпосередньо пов'язана з глобальними цілями (в масштабі держави і з міжнародними фінансовими аспектами),
- її розвиток зорієнтований на майбутнє,
- суттєво зачіпає неконтрольовані зовнішні чинники, які теж впливають на стан фінансово-кредитної сфери окремої країни.

В Україні вже визріли *основні передумови для переходу в забезпеченні фінансової безпеки на стратегічне планування, а саме:*

- об'єктивна необхідність реагування на зміни в фінансово-кредитній сфері, яка реформується в напрямку укріплення ринкових відносин;
- необхідність поєднання окремих секторів фінансово-кредитної сфери в системну сукупність, яка б відповідала критеріям ринкової економіки;
- глобалізація в функціонуванні фінансових систем різних країн надає фінансово-кредитній сфері України нових якостей, врахування яких потребує використання саме стратегічного планування;
- суттєвий розвиток теорії і практики стратегічного планування, які дозволяють перейти від методу «спроб і помилок» до суто наукових методів аналізу сучасного стану фінансово-кредитної сфери і передбачення майбутнього в її розвитку;
- наявність доступної статистичної і аналітичної інформації, яка створює підґрунтя до проведення наукового стратегічного аналізу і прогнозування майбутнього стану фінансово-кредитної сфери;
- наявність сучасних інформаційних технологій і, насамперед, глобальної мережі Internet, які дозволяють брати будь-яку інформацію з будь-яких джерел і країн.

Загальний алгоритм стратегічного планування фінансової безпеки повинен мати такий вигляд:

- 1) аналіз;
- 2) визначення пріоритетів;
- 3) вироблення концепції;
- 4) розробка стратегії;
- 5) розробка плану (програми);
- 6) реалізація плану (програми);
- 7) контроль із застосуванням зворотного зв'язку.

Першим етапом, безумовно, є аналіз сучасного стану фінансово-кредитної сфери. Тільки по його результатах можливим стає визначення цілей і пріоритетів забезпечення фінансової безпеки на той чи інший період часу. Наступними етапами мають бути вироблення Концепції забезпечення фінансової безпеки, Стратегії забезпечення фінансової безпеки і відповідно державної Програми за забезпечення фінансової безпеки.

Важливим елементом стратегічного планування фінансової безпеки є організація виконання Програми забезпечення фінансової безпеки і контроль за її реалізацією. Власно кажучи, останні два етапи є перехідними до системи стратегічного управління фінансовою безпекою, тому що зумовлюють необхідність діяльності з реалізації та контролю-координаційної діяльності не тільки в органі стратегічного планування (РНБО України), а й у всіх ланках, які мають забезпечувати реалізацію Програми забезпечення фінансової безпеки.

Стратегічне планування, як і будь-який вид людської діяльності, має відповідати певним принципам.

До основних принципів стратегічного планування фінансової безпеки слід віднести наступні:

- **системність і комплексність** – система стратегічного планування має охоплювати не тільки всі структурні елементи фінансово-кредитної сфери, але й зовнішнє середовище, всі аспекти функціонування цієї сфери, як всередині, так і зовні. Крім того, сукупність рішень, яку прийнято в результаті стратегічного планування, повинна носити системний характер;
- **цілевстановлення та цілереалізація** – системну сукупність рішень, форм і методів їх реалізації має бути спрямовано на встановлення та досягнення визначених цілей і пріоритетів щодо забезпечення фінансової безпеки. Наявність та реалізація цього принципу в системі стратегічного планування є суттєвим підґрунтям забезпечення її дієвості, а звідси – й реальності;
- **наукова та методологічна обґрунтованість** – використання останніх наукових досягнень, вітчизняного й зарубіжного досвіду в процесі стратегічного планування фінансової безпеки та додержання його методології;
- **збалансованість, ефективність та соціальна спрямованість** відповідність рішень, спрямованих на зміни всередині фінансово-кредитної сфери та рішень, які мають вносити зміни в зовнішнє середовище, поміж собою. Забезпечення безумовного виконання запланованих рішень з перевищенням результатів їх реалізації над витратами, спрямованими на їх здійснення. Розв'язання не лише проблем самої фінансово-кредитної сфери, але й пом'якшення соціальних проблем, насамперед, підвищення рівня життя населення;

- **безперервність, довгостроковість, спадковість та послідовність** – стратегічне планування має носити безперервний довгостроковий характер, забезпечувати послідовний перехід від однієї концепції, стратегії, програми забезпечення фінансової безпеки до наступної з попереднім використанням найбільш суттєвих наукових і методологічних підходів;
- **альтернативність та багатоваріантність** – наявність в процесі стратегічного планування декількох варіантів альтернативних рішень, що надає можливість вибору з них найбільш ефективних, які включаються до складу програми забезпечення фінансової безпеки;
- **реалістичність і досяжність** – визначена системна сукупність стратегічних рішень має бути реальною, спроможною досягти певних цілей і реалізувати певні пріоритети забезпечення фінансової безпеки та національні інтереси в фінансово-кредитній сфері;
- **динамічність та гнучкість** – система стратегічного планування в ході свого функціонування має бути гнучкою, враховувати непередбачені зміни в розвитку фінансово-кредитної сфери, а також часові характеристики і характер змін;
- **наявність зворотного зв'язку** – без системи зворотного зв'язку неможливо забезпечити своєчасне втручання виконавчої влади в разі появи непередбачених змін або явищ у фінансово-кредитній сфері. Наявність такого зв'язку надає можливість запобігати небажаному розвитку подій у фінансово-кредитній сфері і своєчасно забезпечувати необхідний рівень фінансової безпеки;
- **якісна та кількісна визначеність** – наявність сукупності якісних характеристик фінансово-кредитної сфери, запланованих на певний період дозволяє чіткіше забезпечити в майбутньому параметри фінансової безпеки і в якісному відношенні. Крім того, в реалізація цього принципу вимагає встановлення кількісних значень індикаторів фінансової безпеки: порогових і запланованих.

Виходячи з вищенаведеного, з'являється можливість визначити сутність стратегічного планування по відношенню до фінансово-кредитної сфери, як *процес вироблення системної сукупності наукових підходів і рішень у вигляді державної політики, спрямованої на забезпечення фінансової безпеки в довгостроковому періоді, з визначенням цілей, пріоритетів, якісних, кількісних і часових характеристик, конкретних виконавців та необхідних ресурсів.*

В реалізації цього процесу і полягає завдання стратегічного планування фінансової безпеки. Конкретними результатами і змістом стратегічного планування по відношенню до забезпечення фінансової безпеки мають бути:

1) Концепція забезпечення фінансової безпеки держави на відповідний період;

- 2) Стратегія забезпечення фінансової безпеки держави;
- 3) Державна Програма забезпечення фінансової безпеки.

Як уже вказувалося в **Концепції забезпечення фінансової безпеки** закладаються основи державної політики відносно підтримання належного рівня безпеки фінансово-кредитної сфери, а саме – сукупність цілей розвитку фінансово-кредитної сфери, система національних інтересів у цій сфері і пріоритети державної політики щодо забезпечення фінансової безпеки держави. В той же час **Стратегія забезпечення фінансової безпеки** має конкретизувати і визначати стратегію щодо реалізації основних положень Концепції забезпечення фінансової безпеки як основ державної політики по відношенню до забезпечення безпеки фінансово-кредитної сфери країни.

На сучасному етапі Стратегія має визначати основні напрями, підходи і пріоритети діяльності органів державної влади щодо розв'язання проблем, пов'язаних з подоланням кризових явищ у фінансово-кредитній сфері та пошуком шляхів для її відродження. І нарешті, державна *Програма забезпечення фінансової безпеки* має містити практичні заходи щодо побудови системи забезпечення фінансової безпеки із формуванням відповідних правових і організаційних засад, а також конкретні заходи щодо запобігання зниженню рівня і забезпечення безпеки фінансово-кредитної сфери.

Часові характеристики стратегічного планування, тобто період планування, залежать від специфіки фінансово-кредитної сфери, довжини та інерційності явищ, що відбуваються в ній, рівня невизначеності і динамічності змін у цій сфері. Оптимальним періодом дії Концепції забезпечення фінансової безпеки є 10-річний, для Стратегії та Програми забезпечення фінансової безпеки – 5 років із щорічним внесенням змін у відповідності з реальним розвитком подій у фінансово-кредитній сфері або зміною національних інтересів у цій сфері.

Слід також визначити **основні переваги стратегічного планування фінансової безпеки держави**, до яких можна віднести наступні.

По-перше, цей вид планування надає можливість пов'язувати поточні рішення щодо забезпечення фінансової безпеки з майбутніми результатами, а стратегічне осмислення пріоритетів і заходів з їх реалізації із прогнозуванням їх наслідків.

По-друге, використання стратегічного планування орієнтує на пошук альтернативних варіантів досягнення визначених цілей в межах наявних ресурсів і політичних, економічних та організаційних обмежень.

По-третє, дозволяє визначати можливості подальшого розвитку фінансово-кредитної сфери та загрози фінансовій безпеці, сильних і слабких сторін фінансово-кредитної сфери, враховувати їх при встановленні цілей і визначенні пріоритетів, формулюванні концепції і стратегії, а також при розробці програми забезпечення фінансової безпеки.

По-четверте, робить можливим розподіляти відповідальність між різними міністерствами і відомствами, а також вертикальними рівнями виконавчої влади, по різних складових фінансово-кредитної сфери, між поточною та перспективною діяльністю.

По-п'яте, ще однією з переваг стратегічного планування фінансової безпеки є отримання синергетичного ефекту, який виникає завдяки системному поєднанню чинників впливу (посилення позитивних та послаблення негативних), принципів, організаційних форм, методів, наукових підходів, економічних і правових механізмів, які мають забезпечувати належний рівень фінансової безпеки.

Зрозуміло, що перелічені переваги стратегічного планування не реалізуються самі по собі. Для цього потрібна копітка робота на всіх рівнях державного управління.

Так само, як потрібна розробка і здійснення Концепції забезпечення економічної безпеки через розробку і реалізацію відповідних Стратегії і державної Програми, необхідним є формування ґрунтовної складової останньої – основних засад створення і функціонування підсистеми забезпечення фінансової безпеки держави у вигляді деякого *механізму*.

Тут є два шляхи:

1. Можна вести розмову про створення окремої, обмеженої рамками фінансово-кредитної сфери, підсистеми забезпечення фінансової безпеки у складі системи забезпечення економічної безпеки;
2. Розробити систему забезпечення економічної безпеки, яка б водночас містила й окремі складові забезпечення фінансової безпеки. Позиція автора більш схильна до другого варіанту.

У зв'язку з цим механізм забезпечення фінансової безпеки доцільно включати окремою підсистемою до системи економічної безпеки і так само Концепцію забезпечення фінансової безпеки до Концепції забезпечення економічної безпеки. В загальному аспекті механізм включає організаційну структуру, сукупність виконуваних функцій, методи, принципи, інструменти та технології.

Таким чином, на ґрунті **Концепції забезпечення фінансової безпеки має бути розроблена державна Стратегія забезпечення фінансової безпеки**, яка разом із концепцією повинна стати основою формування державної фінансової політики, надаючи цьому документу орієнтири, визначаючи національні інтереси, цілі і пріоритети в фінансово-кредитній сфері. У той же час на основі Стратегії забезпечення фінансової безпеки має розроблятися *державна Програма забезпечення фінансової безпеки*. Механізми реалізації державної стратегії забезпечення фінансової безпеки можуть міститися як у цьому документі, так і в структурі державної фінансової політики. В цілому ці два документи доцільно розглядати як механізми державного регулювання фінансово-кредитної сфери, тому що вони взаємозалежать і доповнюють один одного.

ПИТАННЯ 4.

Відомо, що кінцевим результатом процесу стратегічного планування, у тому числі і фінансової безпеки, є стратегічні рішення у вигляді концепції, стратегії або програми. Останні мають враховувати сукупну реакцію всіх гілок державної влади, суспільства, підприємств, окремих громадян, тобто суб'єктів забезпечення фінансової безпеки, на зміни, які вже відбулися або очікуються, як всередині фінансово-кредитної сфери, так і зовні її, в тому числі з боку світового фінансового ринку чи міжнародних фінансових організацій. Ефективні стратегічні рішення в царині забезпечення фінансової безпеки мають базуватися на якісній і кількісній оцінках умов і чинників, які впливають або діють безпосередньо у фінансово-кредитній сфері країни і поза нею. Тому без необхідної інформації неможливо правильно виявити і оцінити всю сукупність чинників, які визначають той чи інший стан фінансово-кредитної сфери, її роль і місце в економічній системі країни.

Отже, без якісної і своєчасної інформаційно-аналітичної підтримки фінансової безпеки держави її забезпечення є проблематичним. Забезпечення фінансової безпеки стратегічною інформацією на рівні держави є необхідною умовою підтримання її на належному рівні. Особливо це важливо в сучасних кризових умовах, де загрози фінансовій безпеці є значно суттєвішими і багато в чому раптовими.

Стан фінансової безпеки є головним критерієм оцінки ефективності державної політики і діяльності владних структур у ході реформування і розвитку фінансово-кредитної сфери. І це має забезпечуватися на державному рівні необхідною інформацією.

Забезпечення фінансової безпеки держави стратегічною інформацією має відбуватися за таким приблизним алгоритмом:

- визначення індикаторів, які мають характеризувати рівень фінансової безпеки держави за її складовими;
- визначення відповідно до обраних індикаторів фінансової безпеки інформаційних потреб, достатніх для моніторингу на постійній основі стану фінансово-кредитної сфери;
- встановлення першоджерел загальної інформації щодо стану фінансово-кредитної сфери і державних установ, які мають її надавати;
- збирання і передача даних для наступної аналітичної обробки;
- оцінка достовірності, повноти і своєчасності надання інформації;
- попередня обробка отриманої інформації і включення її до баз стратегічних даних;
- аналітична обробка стратегічних баз даних для визначення рівня фінансової безпеки і виявлення конкретних загроз фінансовій безпеці;
- збирання в разі необхідності цільової інформації для поглибленого аналізу конкретних загроз із виявленням чинників і умов їхньої появи.

Крім того, держава у своєму розпорядженні повинна мати і використовувати також методи ідентифікації, збирання, обробки й аналізу всіх потрібних для прийняття рішень даних, вироблення відповідної політики в царині забезпечення фінансової безпеки.

Оскільки кінцевим результатом процесу стратегічного планування фінансової безпеки є стратегічні рішення, то відповідно інформація також повинна носити стратегічний характер.

На першому етапі стратегічна інформація має готуватись у вигляді баз стратегічних даних, під якими слід розуміти структурно організовані, але аналітично неопрацьовані масиви показників, котрі характеризують стан фінансово-кредитної сфери.

Другим етапом підготовки стратегічної інформації є аналітичне опрацювання і накопичення сукупності даних, які вже придатні для конкретного використання у процесі оцінювання рівня фінансової безпеки і виявлення загроз. Наявність і використання стратегічної інформації надає можливість приймати відповідні рішення на будь-яких рівнях управління і, в першу чергу, – на державному.

Стратегічна інформація має бути такою, що може піддаватися аналітичній обробці. Вона повинна носити описовий характер переважно ретроспективного плану, тобто характеризувати події, які вже відбулися або відбуваються.

В той же час для того, щоб стратегічна інформація могла використовуватися у процесі стратегічного планування, вона повинна показувати перспективи і бути зосередженою на тих внутрішніх і зовнішніх аспектах функціонування фінансово-кредитної сфери країни, які найбільше впливають на майбутні процеси в цій сфері, тобто носити ще й прогностичний характер.

Щоб мати уявлення про перспективи розвитку подій у фінансово-кредитній сфері країни, треба збирати і накопичувати будь-яку інформацію, яка характеризує якісно або кількісно всі чинники, що впливають на стан цієї сфери. Велетенські обсяги даних про стан фінансово-кредитної сфери країни потребують формалізації системи збирання, обробки й аналізу інформації, що неможливе без використання сучасних інформаційних технологій. Ще однією вимогою до стратегічної інформації має бути її релевантність (відповідність між інформаційним запитом і отриманим повідомленням) та адекватність (тотожність отриманого повідомлення інформаційному запиту).

До сукупності баз стратегічних даних системи забезпечення фінансової безпеки слід додати ще один великий «шар» аналітичної інформації – це інформація про досвід забезпечення фінансової безпеки за кордоном, а також результати аналізу та шляхи і заходи щодо поліпшення стану фінансово-кредитної сфери, що містяться в науковій літературі та засобах масової інформації. Джерелами такої інформації можуть бути вітчизняні та зарубіжні матеріали – газетні і журнальні статті, книги, комп'ютерні

бази даних (вітчизняні, а також ті, що знаходяться в Internet), теле- і радіопередачі, результати разових і періодичних соціологічних обстежень, міжнародні рейтинги країни тощо.

Стратегічною є також інформація про стан правового поля, завдяки якому регулюється функціонування фінансово-кредитної сфери (відносини в ній): закони України і нормативні акти. Аналіз такої інформації і його результати є великою підмогою у процесі розробки пріоритетів державної політики в царині забезпечення нею фінансової безпеки.

Перелічені вище види баз стратегічних даних належать до загальної інформації про стан фінансово-кредитної сфери, яка має надходити на постійній основі. Однак потрібна і цільова інформація, необхідність у якій з'являється в міру виявлення певних загроз фінансово-кредитній сфері. Така інформація має бути релевантною до сутності самої загрози і використовуватися для більш глибокого аналізу змісту загрози, чинників і умов, в яких стала можливою поява відповідної загрози. Потреба в цільовій інформації не є постійною, а виникає лише після виявлення певної загрози на основі використання загальної інформації, що надходить на постійній основі.

Перелік відповідних індикаторів, які характеризують сутність загрози визначається у кожному конкретному випадку і буде різним для різних загроз.

Інформаційна база стратегічного планування фінансової безпеки держави включає всі джерела стратегічної інформації та державні органи, які повинні в силу своїх обов'язків її виробляти. До таких органів державної влади в Україні відносяться Рахункова палата, Національний банк, Міністерство фінансів, Державна контрольно-ревізійна служба, Міністерство економіки, Державний комітет статистики, Державне казначейство, Державна митна служба, Державна податкова адміністрація, Державна комісія з цінних паперів і фондового ринку, Державна комісія з регулювання фінансових ринків, Державний комітет фінансового моніторингу, Державне агентство з інвестицій та інновацій, Пенсійний фонд.

У цілому інформаційна підсистема має формуватися за принципом відповідності інформації вимозі стратегічної значимості об'єкта інформаційного забезпечення. Інформація, яка акумулюється в інформаційній підсистемі, повинна акцентувати увагу кожного з суб'єктів забезпечення фінансової безпеки на найважливіших тенденціях того чи іншого явища, що відбувається у фінансово-кредитній сфері країни.

Виходячи з вимоги щодо стратегічної інформації про наявність у ній прогностного характеру, підсистема інформаційної підтримки фінансової безпеки має також включати прогностну складову. Як відомо, метою прогнозу є передбачення розвитку будь-яких подій, явищ у майбутньому. Прогнози теж слід відносити до стратегічної інформації щодо забезпечення фінансової безпеки. Основними задачами прогнозування в системі стратегічного планування фінансової безпеки є такі:

- визначення національних інтересів у фінансово-кредитній сфері;
- оцінювання можливих цілей розвитку фінансово-кредитної сфери та її окремих складових;
- оцінювання загальної ситуації і шляхів розвитку фінансово-кредитної сфери та її окремих складових;
- визначення можливого розвитку внутрішніх і зовнішніх загроз фінансовій безпеці та їх негативних наслідків;
- оцінювання можливого впливу позитивних або негативних чинників на розвиток фінансово-кредитної сфери та її окремих складових, а також індикаторів;
- оцінювання необхідних витрат і ресурсів для впровадження розроблених заходів щодо забезпечення фінансової безпеки;
- оцінювання впливу окремих заходів, які здійснюються щодо підвищення рівня фінансової безпеки;
- розробка можливих цілісних варіантів розвитку подій у зв'язку з впровадженням державної політики в царині забезпечення фінансової безпеки та позитивних або негативних наслідків.

Функціонуючі в країні економічна сфера, політична і правова системи по відношенню до фінансово-кредитної сфери є найважливішими складовими оточуючого її середовища. Тому, крім розробки прогнозів щодо розвитку суто фінансово-кредитної сфери, необхідні ще прогноз розвитку економічної сфери країни в цілому, а також політичний і правовий прогнози, які нададуть можливість «зазирнути» в майбутній розвиток фінансово-кредитної сфери з більш системних позицій.

Основними методами прогнозування, які доцільно використовувати в процесі стратегічного планування забезпечення фінансової безпеки на основі стратегічної інформації, можуть бути відомі методи екстраполяції, експертні методи, методи моделювання, методи розробки сценаріїв подій.

Крім розробки прогнозів розвитку загальної ситуації у фінансово-кредитній сфері має сенс готувати прогнози за окремими складовими фінансової безпеки, за впливом дестабілізуючих чинників на зниження рівня безпеки, за впливом заходів, які здійснюються для підвищення фінансової безпеки. Прогнози можуть розроблятися як на квартал і рік, так і на більшу перспективу.

До основних напрямів інформаційно-аналітичної діяльності органів виконавчої влади, які мають відповідати за стан фінансової безпеки держави можна віднести:

- постійний моніторинг стану фінансово-кредитної сфери країни;
- визначення загроз фінансовій безпеці на рівні держави;
- виявлення особливостей формування загроз та чинників, які впливають на стан фінансово-кредитної сфери;

- опис альтернативних варіантів дій і заходів щодо покращання стану фінансової безпеки та обґрунтування вибору оптимального з них;
- оцінювання очікуваних результатів впровадження запланованих заходів з точки зору дотримання безпечного стану фінансово - кредитної сфери.

Інформаційно-аналітичне забезпечення має здійснюватися державними органами – постачальниками таких матеріалів відповідно до сфери їх компетенції за встановленим переліком показників стану фінансової безпеки.

Таким чином, наявність ефективної підсистеми інформаційної підтримки фінансової безпеки держави забезпечує отримання якісного аналізу і прогнозу рівня фінансової безпеки на перспективу, надає можливість своєчасно і комплексно виявляти загрози, визначати національні інтереси у фінансово-кредитній сфері країни і, в цілому, сприяти підтриманню фінансової безпеки держави на належному рівні.